

Hverdagsliv ved Vardøhus festning i 1814

De storpolitiske hendelsene i 1814 fikk betydning for soldatene ved Vardøhus festning. Det ble vanskelig å skaffe nødvendige matvarer og klær, redskaper til reparasjon av bygninger, forsvarsmateriell som kanoner og krutt, samt medisiner.

AV SOLBJØRG ELLINGSEN FOSSEIM, STATSARKIVAR I TROMSØ

Vardøhus festning har røtter tilbake til en borg som trolig ble bygd på Vardøya tidlig på 1300-tallet. Borgen ble bygd for å markere norsk overhøyhet i Finnmark og verne bosetningen mot karelenes plyndringstokter. Den nåværende åttekantede stjernefestningen ble reist i 1734–1738. I tiårene som fulgte ble forholdet til nabolandene bedre, noe som førte til at festningen ble nedlagt i 1793. I 1800 herjet imidlertid russere så voldsomt på Finnmarkskysten at festningen ble formelt reetablert av kongen. I dag er festningen i stor grad slik den ble bygd på 1700-tallet.

Fra februar 1808 var Danmark-Norge i krig med Sverige. Og i november 1813 fikk kommandanten på Vardøhus festning, kaptein Christian Andreas Hiorth, beskjed om at alle forbindelser mellom Sverige og Norge var brutt. Siden Sverige var alliert med England og Russland, ble det både i 1813 og 1814 rapportert om mange engelske krigsskip i Finnmark. Flere av disse var stasjonert ved Kinnarodden. De vocket leia ”paa jakt etter ethvert seil

Vardøhus. Fra Christian Tønsberg: *Norge fremstillet i Tegninger*, Christiania 1848.

som de faar i sikte”, og beslagla det meste av lasten fra de fartøyene som de mente handlet på kongens regning. Dermed ble det store problem med å skaffe alle typer forsyninger som man trengte ved festningen.

Sykelig og elendig menneskap

Ved festningen var det fast stasjonert 32 militære. I tillegg bodde det åtte slaver der. Og i sommerhalvåret, fra ca. 15. mai til 15. september, var Kystvernet forlagt med 200 mann på Vardøhus. Kystvernsoldatene var rekruttert som frivillige i Finnmark, men problemene med å få fram proviant bidro til at man i 1814 bare innkalte 50 soldater.

Kommandanten hadde bedt spesielt om å få soldater som var ”store og sterke”. I tillegg skulle de være ”løse og ledige mennesker av de aller beste, smukkeste og feilfrieste folk”. De siste årene hadde nesten alle i Kystvernet ”legemes feil”, og var sykelige og elendige mennesker. Kommandanten mente de dugde dårlig på Vardøhus, ”dette harde sted”, som han kalte det.

Den militære hverdagen ved festningen bestod av parole og daglig eksersis når været tillot det. Kystvernet deltok i eksersisen når de var ved festningen. Det er imidlertid ingen tvil om at festningen, med sine få kanoner og et lavt antall soldater, snarere hadde en symbolsk funksjon enn evne til å forsvare festningen og hevde norsk suverenitet i nord i 1814.

Bedervet kjøtt og harskt smør

Forsinkelser i transporten forbi Kinnarodden bidro til at mye av vinterforsyningen for det faste menneskapet på festningen var ødelagt før den nådde fram til festningen sist i august 1813. Kommandanten rapporterte at en stor del av det ”Tørrede Kiød” var bedervet, og at mesteparten av det salta kjøttet var ødelagt på samme måte. Tønnene hadde ikke vært tette og rene og det manglet betydelig mengder salt. Smøret var ”overmåte harskt”, skrev han. Selv brennevinet var slett, eller helt mangelvare, noe han

omtalte på følgende måte: ”Skadeligt er det at savnen saa vigtig Artikel paa dette Sted, som Brendeviin, hvor aldrig det mindste er at bekomme ...”.

Kommandanten klaget også over at melet man fikk kjøpt var dårlig, og at prisen hadde økt dramatisk. Grunnen var uår over store deler av Europa i 1812 og 1813, samt at Englands blokade av trafikken mellom Norge og Danmark førte til store problemer med leveransen av mel. Tidligere hadde finnmarkingene kjøpt byggmel av russerne, men krigen reduserte denne muligheten. Sommeren 1814 stengte også Vardø Handel. Innehaverne hadde sagt opp sine privilegier og flyttet. Dermed måtte alt kjøpes utenfra.

De som bodde ved festningen forsøkte å supplere kostholdet på flere måter. Soldatene kunne fiske, men vårfisken slo feil både i 1813 og 1814. Redningen var at det ble holdt dyr, blant annet kyr, på festningen. Og så ble det levert ferskt kjøtt, i form av 16 reinsdyr, til festningen midtvinters.

Plantegning av Vardøhus festning fra ca. 1817, utført for Armédepartementet. Original i Riksarkivet (EA-5930 Kart- og tegnings-samlingen: T_005_0015).

Kofter og komager var et mer egnet valg i klesveien vinterstid på Vardøhus festning enn denne uniformen. Originaltegning i Statsarkivet i Tromsø (Vardøhus festnings arkiv).

Ubeboelige hus, men tykke klær og 175 favner ved

Ny festning hadde blitt bygd i årene 1734–1738, men ved inngangen til 1814 var disse bygningene i dårlig forfatning. Dette skapte problem for innkvarteringen av både de fast bosatte ved festningen og kystvernsoldatene.

I en rapport fra april 1811 skrev festningens kommandant at husene ved festningen var i en "aldeles ubeboelige Tilstand". Vind og kald trekk trengte inn. Eneste mulighet for å klare kulden og den fuktige luften var å "være indhyllet i Skind fra øverst til nederst". Våren 1813 ble det bestilt klær for vinteren 1813/1814. Klærne skulle man ha i reserve for de mest trengende, og både kuffer, komager, skjorter, strømper, vanter og bukser stod på listen. Slavene fikk også utlevert klær, og i en oversikt fra 1814 nevnes bukse, skjorte, strømper, sko, halsklut og lue. På listen står også oppført kjoler, men ingen slike var utlevert til noen av de åtte slavene.

I mars 1814 ble det rapportert at det i mer enn seks uker hadde vært vedvarende sterk storm. Uværet hadde gjort betydelig skade på festningens bygninger, særlig kommandantbygningen hvor nesten hele taket var "ruinert". Året før var bygningen, som i lang tid hadde blitt benyttet til skipperen og de gifte soldatene, og om sommeren også til kystvernmannskapet, ødelagt av råte. Den ene veggen var falt ut og resten stod falleferdig. Denne bygningen ble utbedret i 1813, og nå var det bare å fortsette med reparasjoner. Sommeren 1814 ble en del av de dårligste bygningene reparert og bygd opp på nytt.

Vinteren 1813/1814 var uvanlig kald og stormfull, og behovet for brensel stort. Hele 175 favner ved ble hentet fra russisk fellesområde på andre siden av Varangerfjorden. I tillegg lå det 56 store hauger med torv på Reinøya, en øy nær festningen. Kommandanten mente dette skulle holde godt for vinteren. Brenselet ble likevel porsjonert ut i daglige rasjoner for å holde forbruket nede.

Brennevin, urter og hvitløk

Kombinasjonen dårlige matforsyninger og kalde og trekkfulle hus, gav også helsemessige utslag. I 1814 var det bare en kirurg ved Vardøhus festning, nemlig finnen Mathis Odinus Leinich, som hadde vært den eneste ved festningen siden 1809. Det var få kirurger i Norge på denne tiden, og Vardøhus var neppe øverst på ønskelista som arbeidssted.

Leinich hadde ingen eksamener. Han praktiserte etter sjøstudium og arbeidet han utførte var preget av dette. Det var til enhver tid mange syke ved festningen. Kommandøren ved Vardøhus skrev i en rapport fra 1811 at: "Nævnte Feltskjær Leinich er i den samme Tid befunden at være en Qvaksalver ...". Han la vekt på at Leinich verken kunne eller torde gi andre medikamenter enn brennevin, "djeveldrikk" og hvitløk. Djeveldrikk var et ord som ble brukt både om kaffe, brennevin og ulike urte-drikker, men kommandanten har her trolig ment det siste. Selv om Leinich søkte avskjed i 1812, fortsatte han likevel som eneste kirurg ved garnisonen helt fram til sommeren 1818. På grunn av krig og mangel på kirurger var det umulig å få avløser, så kvakksalveren fortsatte, til tross for sin dokumenterte udugelighet.

Freden kom i 1815

Krigen var direkte årsak til de store problemene med å få kjøpt og brakt fram nok proviant til Vardøhus festning i 1814 og årene før. Informasjonen kom heller ikke fram så fort. Først 9. mai 1815 kom beskjeden om å sette festningen på "fredsfoot". Men markeringen av suverenitet over landområdene i nord skulle opprettholdes. Derfor skulle festningen fortsette å være i beredskap. Men under svensk overherredømme ble forsyningssituasjonen langt bedre. Dermed ble også hverdagen enklere for soldatene ved Vardøhus festning.

Kilde i Statsarkivet i Tromsø

Vardøhus festning: Kopibok 1814